

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.1\(41\).316158](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.1(41).316158)

УДК 930.1:1(091)(38)

Олександр Єременко

ВАРІАНТ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ

У статті здійснений аналіз альтернативного розвитку давньогрецької філософії у співвідношенні з альтернативною соціально-політичною історією Стародавньої Греції. Показані можливі альтернативні варіанти життєвого шляху Сократа, Платона і Аристотеля.

Ключові слова: *альтернативна історія, контрфактична історія, Греко-персидські війни, Сократ, Платон, Аристотель, Мегарська школа.*

Постановка проблеми. В сучасній історичній науці і в філософії історії все більшої популярності набувають дослідження з альтернативної та контрфактичної історії. Ми оцінюємо цю тенденцію вельми позитивно. Відбувається усвідомлення хибності відомого афоризму, що історія, буцім, не знає умовного способу. По-перше, це висловлювання є хибним в онтологічному плані: історія створюється боротьбою сил, наслідком якої є певна, але завжди одна з багатьох можливих, послідовність подій. По-друге, це висловлювання є хибним в гносеологічному плані: ми не зрозуміємо смисл реального плину історичного процесу, якщо не розглянемо цей процес в контексті можливого перебігу подій і тенденцій.

В руслі проблематики альтернативної історії виникає цікаве питання про можливі шляхи розвитку тенденцій в сфері історії культури, зокрема, в процесі розвитку філософських вчень. Особливо цікаво простежити взаємодію філософської творчості в її конкретно-текстових проявах з подіями «грубої» соціальної історії.

Аналіз досліджень. Мабуть, слід вважати Тита Лівія істориком, який започаткував проблематику альтернативної історії. Він розмірковує про можливий результат війни Олександра Македонського з римлянами у випадку, якщо б великий полководець не вмер у тридцятитрьохрічному віці. Римський історик приходить до висновку, що Олександр зазнав би поразки від римлян [Тит Лівій 2022].

В сучасній історичній науці проблематику альтернативної історії започаткував Дж. Тревельян у статті про наслідки можливої перемоги Наполеона при Ватерлоо [Rosenfeld 2020]. Її продовжив А. Дж. Тойнбі у своїх відомих статтях «Якби Олександр не вмер тоді...» та «Якби Філіп і Артаксеркс уцілили...».

Статті А. Дж. Тойнбі породили потужну традицію контрфактичних досліджень в сучасній історичній науці. Можна назвати роботи А. М. Крилової, О. Ю. Жирякова, Л. І. Полякова, Н. А. Шкоди [Крилова та інш. 2017], О. Л. Поліщук [Поліщук 2016], Н. О. Ткаченко [Ткаченко 2016], Н. М. Яковенко [Яковенко 2002], К. Максі [Macksey 2000; Macksey 2001], Р. В. Фогеля [Fogel 1964] тощо. Альтернативні варіанти перебігу

Наполеонівських війн проаналізовані у збірнику статей «Наполеонівські варіації...» [The Napoleon options: alternate decisions of the Napoleonic wars 2000]. Альтернативи всесвітньої історії розглянуті у збірнику есе за редакцією Дж. К. Сквайра «Якби це сталося інакше» [If it Had Happened Otherwise 1931]. До речі, автором одного есе в цьому збірнику був В. Черчіль. У Великій Британії видається журнал «The counterfactual history review» («Огляд контрфактичної історії»). Автор цих строк також віддав данину контрфактичним історичним дослідженням [Єременко 2005: 499–542].

Основним недоліком більшості контрфактичних розвідок є, як правило, цілковита зосередженість дослідників на суто воєнно-політичних подіях, ігнорування можливих тенденцій розвитку подій в сфері духовної культури. Втім, відповідні ходи думки інколи реалізуються. Особливо втішно, що нерідко реалізуються вони саме українськими дослідниками: О. Л. Поліщук, Н. О. Ткаченко, Н. М. Яковенко.

Поряд з альтернативною історією важливим методом пізнання живої «тканини» історичного процесу є біографічний підхід. В сучасному соціогуманітарному пізнанні він розвивається не менш потужно, ніж альтернативістика. Серед сучасних українських дослідників, які плідно розвивають біографічний підхід, слід виділити І. Голубович. [Голубович 2008; Голубович 2010]. Дослідниця підкреслює: «Свою інтеграційну роль стосовно різноманітних модифікацій біографічного підходу філософія здатна виконати лише через аналіз теоретико-методологічних, саме філософських, засад біографічної проблематики в сучасній культурі та гуманітаристиці, через відкриття глибокої вкоріненості біографії, біографічної свідомості, біографічної практики в європейській культурній традиції, в її інтересі до індивідуального життя, постійно репродукованого» [Голубович 2008: 125]. У нашій роботі ми спробуємо поєднати методологію альтернативістики з деякими важливими положеннями біографічного підходу.

Ціллю статті буде проаналізувати віртуальний розвиток давньогрецької філософії в контексті контрфактичного перебігу подій воєнно-політичної історії Еллади V ст. до н. е. Ми змалюємо діалектику необхідного і випадкового у розвитку філософських вчень. Ця діалектика буде показана на прикладі виникнення і розвитку давньогрецької класичної філософії. Певні – а особливо системоутворюючі – філософські ідеї, методи та напрями виникають з необхідністю, але їх конкретно-історичне втілення обумовлене особливостями життєвого шляху філософів, які безпосередньо висунули та розробили ці ідеї та методи. В цьому плані процес філософського пізнання набуває рис випадковості, оскільки випадковими виявляються багатоманітні події і умови життєвого шляху будь-якої людини, навіть філософа.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з провокативної, але принципово важливої тези: *якби Ксеркс захопив Елладу під час свого походу 480–479 рр., не було б давньогрецької класичної філософії. Не виникла б*

Афінська філософська школа, і ми б не знали Сократа, Платона і Аристотеля в якості великих філософів.

Припустимо, Ксеркс переміг би у битві при Саламіні. Або ще більш вірогідне припущення: Фемістоклу не вдалося переконати стратегів дати битву, і еллінський флот відплив до Істму [Геродот 1993: 398–399]. Тепер ще одне, достатньо вірогідне припущення: Ксеркс прийняв пораду Демарата, захопив Кіферу і висадив десант у Пелопонесі, мінаючи укріплення на Істмі [Геродот 1993: 377–378]. При такому перебігу подій Еллада впала би з вірогідністю, близькою до 100 відсотків.

На цей випадок у афінян існував проект переселення в район Массилії. Але, цілком ймовірно, частина населення залишилась б в Афінах. Волелюбні афіняни навряд змирилися б з персидським пануванням. Скоріш за все, вони б одноразово або кілька разів повстали б проти загарбників. Отже, період так званого «п'ятдесятиріччя» був би заповнений збройною боротьбою афінян проти персидського яра.

Волелюбність була у вищій мірі притаманна характеру Сократа. Зрозуміло, він не стояв би осторонь цієї боротьби. Навпаки, з великою долею вірогідності, він приймав би активну участь у бойових діях. Сократ був мужнім і вправним воїном: дивись його доблесну поведінку при Потідеї і при Делії [Платон 2005: 103–105]. По-перше, Сократ міг би елементарно загинути під час бойових дій. По-друге, він міг би стати одним з ватажків афінських повстанців і у випадку перемоги визвольних змагань увійти в історію в якості видатного полководця.

В першому випадку очевидно, що не виник би ніякий сократівський метод. В другому випадку малоймовірно, щоб Сократ звернувся до філософії. Отже, ми не знали би маєвтики, іронії і взагалі сократівського діалогізму.

Наскільки необхідним є звернення скульптора-невдахи Сократа до філософії? Воно не є необхідним навіть в перебігу його реального життєвого шляху, а в нашій контрфактичній версії таке звернення є дуже малоймовірним. У своїй промові на суді Сократ проголошує, що сам Аполлон звелів йому філософувати: «Отже, я тяжко провинився б, афіняни, коли б після його, як мене були поставили в стрій начальники, вибрані вами, аби наказувати мені,— а було це під Потідеєю, під Амфіполем і під Делієм, — і я стояв, як кожний інший, міцно там, де вони мене поставили, наражаючись на смертельну небезпеку,— коли б після того вчинив ганебно, налякавшись смерті чи іншої кари й покинув своє місце тепер, коли Бог поставив мене у стрій, зобов'язавши, як я гадаю, присвятити своє життя філософії та дослідженню себе самого й інших, а я, злякавшись смерті чи чогось іншого, залишив стрій» [Платон 2024: 34]. Ми вважаємо цю думку перебільшенням: окидаючи поглядом свій життєвий шлях під час висенення рокового виroku, Сократ намагається надати своїй долі риси необхідності. Якби життя Сократа проходило під знаком збройних повстань, Бог покликав би його не до лав мужів-філософів, а до лав мужніх гоплітів афінської фаланги.

Далі. Якщо Сократ не філософував би серед афінської молоді, його не почув би юний Аристокл. І цілком ймовірно, що він не звернувся би до філософії і не став би Платоном. Якщо б Афінам вдалось звільнитись від персидського ярма, то, цілком можливо, Аристокл був би відомий нам як видатний атлет, або видатний драматург, або видатний політик, або, скоріш за все, в поєднанні цих іпостасей. Не виключено, що на перший план вийшла б політична діяльність Аристокла: він мав темперамент державного діяча, і від політики його відвернула, мабуть, страта Сократа.

Якщо б афінські повстання не мали успіху, то, не виключено, що ми побачили б Аристокла серед проперсидської верхівки правителів Афін. Наведемо кілька аргументів щодо високої вірогідності такого варіанту життєвого шляху Аристокла. По-перше, він належав до вельми шляхетного роду: його батько зводив свій рід до міфічного афінського царя Кодра, серед пращурів матері знаходимо видатного афінського законодавця-реформатора Солона. Шляхетне походження високо цінувалось персами. По-друге, як ми вже говорили, схильність Аристокла до політичної діяльності. За умов володарювання персів ніщо б не перешкоджало політичній кар'єрі шляхетного юнака. По-третє, симпатії Аристокла/Платона до монархії і аристократії як форм правління. Звичайно, це не ідеальна держава, але це, все-таки, набагато кращі форми державності, ніж демократія. Нарешті найбільш пікантний аргумент – персофільство Платона. Воно досить неявне, але воно має місце, і не треба запліщувати на нього очі. В «Алківіаді 1» Сократ вельми прихильно говорить про виховання персидських царів і взагалі про звичаї персидського двору.

При сукупності всіх цих чинників Аристокл цілком міг би запропонувати свої послуги персидській окупаційній владі, а персидський сатрап міг би поставитися до шляхетного юнака цілком прихильно.

Жахливо навіть уявити, що було б зі світовою філософією, якби в ней не було Платона. Європейська філософська традиція без Платона здається взагалі неможливою. Але парадокс полягає в тому, що вона можлива.

Ми не будемо уявляти сумну картину європейської філософії, яка виявилась би позбавленою вражаючої багатобарвності думок Платона. Зосередимось на найбільш вагомому внеску Платона – на теорії ідей і взагалі на ейдетицизмі як потужному теоретичному і методологічному напрямі. Очевидно, що ейдетицизм є дуже важливим не тільки для філософської думки, але в цілому для європейської духовної культури. Ейдетицизм являє собою магістральну, одну з системоутворюючих філософем для розвитку європейської духовності як такої. Європейська філософія без ейдетицизму була б зовсім іншою, а можливо її взагалі не існувало б, принаймні в тому вигляді, в якому ми її знаємо. Те ж саме вірно відносно європейської науки. Без ейдетицизму математика не мала б тих досягнень, які вона здобула, а отже не здійснився б і бурхливий розвиток фізики. Навіть художня література і образотворче мистецтво мали б інший вигляд.

Нагадаємо думку А. Н. Вайтгеда, що вся європейська філософія – це, за суттю, коментар до Платона: «Найбільш надійною загальною характеристикою європейської філософської традиції є те, що вона складається з серії виносів до Платона» [Whitehead 1978: 39]. Отже, якщо немає корпусу системуючих текстів, то не може бути і коментаря.

Але чи не перебільшує Вайтгед? Чи не перебільшуємо ми значущість ейдетизму? І головне: чи не помиляємось ми, коли вважаємо ейдетизм необхідною складовою європейської духовної культури? Можливо, ейдетизм зовсім не є необхідним? Ми мали б іншу культурну традицію – ну і нічого страшного. Можливо, вона виявилася би більш цікавою та плідною, ніж існуюча.

Якщо ейдетизм дійсно є необхідним, він виник би і без Платона. Він виник би не тільки якщо б Аристокл замість філософії зайнявся політикою – він виник би навіть якщо б Аристокл взагалі не з'явився на світ. На користь необхідності ейдетизму можна привести факт існування Мегарської школи. Вона існувала в часи життя Платона (Евклід, Евбулід, Фрасімах, Діодор Крон, Стільпон). Їх вчення дещо нагадувало вчення Платона. Так, вони вважали всі речі проявами єдиного Блага. Стільпон дуже різко протиставляв всезагальне одиничному, навіть більш різко, ніж Платон. Можна вважати погляди мегариків варіантом ейдетизму [Пролеєв 2002: 369]. Отже, замість ейдетизму Платона існував би ейдетизм Евкліда та Стільпона.

Тут виникає цікаве і складне питання: *важливим є ейдетизм як такий, чи ейдетизм Платона?* Наша відповідь: і перше, і друге, але друге є більш важливим.

Оцінка Платона філософською спільнотою як набагато більш талановитого мислителя, ніж мегарці, як геніального, є загальноприйнятною. Евклід, Евбулід, Стільпон та інші меркнуть на тлі ореолу Платона. Ми зараз не маємо можливості заглиблюватись в питання, чи дійсно мегарці набагато поступаються генію Платона. Між іншим, Діоген Лаєрський дуже високо оцінює вишуканість думки Стільпона та його дискусійні здібності. До речі, це дуже важливе і цікаве питання: наскільки адекватним є загальноприйнятний філософський «табелі про ранги»? Приймемо, що у випадку Платона і Мегарської школи він є адекватним. Тоді, по-перше, ми вимушені будемо визнати, що ейдетизм мегарців і близько не здійснив би того потужного впливу на давньогрецьку філософську думку, а отже – і на подальшу європейську, який здійснив ейдетизм Платона. По-друге, необхідність виникнення тієї чи іншої філософської ідеї, методу, напряму не повинна затьмарювати важливість конкретно-історичного втілення цієї ідеї, методу, напряму в філософських текстах. Це втілення для історії філософії ніяк не менш важливе, ніж абстрактна необхідність виникнення тієї чи іншої філософії.

Філософія в цьому плані ближча до художньої літератури, ніж до науки. Сучасному фізику не обов'язково читати твори Галілея, Ньютона або Ейнштейна: формули, які вивели ці великі фізики, є тотожними в будь-яких

підручниках. Але для фахівця з історії української або французької літератури обов'язковим є читання творів Тараса Шевченка та Івана Франка, Оноре де Бальзака та Гюстава Флобера тощо. Так само і в сфері філософського знання. Безпосередня «тканина» філософської думки, яку ми інтелектуально «мацаємо» в текстах великих мислителів, є дуже важливою. Власне кажучи, ця тканина і є філософією як такою.

Отже, якби в європейській філософській традиції замість платонівського склався мегарський ейдетизм, це був би інший ейдетизм. Слово «*інший*» тут принципово важливе.

Для пояснення діалектики необхідного і випадкового в історико-філософському процесі доцільно вдатися до деяких положень теорії подієтем, яку ми запропонували в філософсько-історичному дискурсі. *Подієтема* є абстрактна можливість історичних подій того чи іншого типу. Вона є, так би мовити, віртуальною «чарункою» одиничних подій. В певному сенсі подієтему можна вважати ейдетичною структурою одиничних подій [Єременко 2005: 340–414].

Виникнення ейдетизму є необхідним в подієтевному аспекті історії філософії, але випадковим в її подієвому аспекті. І те ж саме справедливо щодо будь-яких філософських ідей, методів, напрямів тощо.

Далі. Якщо б Аристотел/Платон не зайнявся філософією, він би не заснував Академію. Отже, Аристотель не міг би прийти в Академію і стати учнем платона. Отже, Аристотель не відбувся би як великий філософ. Останнє спірно. Можуть заперечити: якби у Аристотеля існувало, так би мовити, ентелехіальне тяжіння до філософії, він все одно звернувся би до неї. Він міг би стати послідовником Демокріта або тих же мегарців. Але і це спірно. Судячи за все, Аристотелю було притаманне тяжіння до наукового пізнання як такого, не обов'язково філософського. Його батько був відомим лікарем. Не виключено, що у випадку, коли в Елладі не сяяла б слава Платона, юнак зі Стагіри міг би піти стопами батька.

Гаразд, припустимо, що юнак зайнявся би філософією. Але його філософування було б позбавлене могутнього імпульсу думки Платона. Отже, мабуть, ми були б позбавлені вчення про суще і сутність, вчення про чотири причини, телеології та інших надбань аристотелівського вчення. Знов виникає питання: що є більш важливим для історії філософії: будь-яке вчення від Аристотеля чи саме те вчення, яке ми знаємо? Думається, що другий варіант є більш прийнятним.

Ми не намагаємось бути надмірно екстравагантними. Ми погоджуємося з тим, що діалогізм, ейдетизм, вчення про суще та весь комплекс суттєвих надбань давньогрецької класичної філософії є необхідним для розвитку європейської філософської традиції. Їх виникнення має риси інтелектуальної неминучості. Вони неодмінно виникли б в тому чи іншому вигляді навіть якби ані Сократ, ані Платон, ані Аристотель не народились би.

Але найбільш суттєвим в нашому баченні являється це уточнення: «*в тому чи іншому вигляді*». Ми вже порівнювали філософський дискурс з

науковим та літературно-художнім. Як і для художньої літератури, для філософії важливі не стільки ідеї самі по собі, скільки тексти. Ми не хочемо сказати, що ідеї не важливі. Але *тексти важливіші за ідеї*. Пробачте за каламбур: ті чи інші ідеї, висловлені філософом, мають суттєве значення в їх ейдетичній (трансцендентальній) чистоті. Розглянуті в цьому аспекті вони є необхідними віхами розвитку філософії. Але тексти, в яких втілені ідеї, тексти як безпосередній продукт творчості філософа, мають ще більше значення. Зрештою філософія – це корпус текстів. Створення того чи іншого тексту не є необхідністю, воно обумовлене багатьма чинниками життєвого шляху автора. Безумовно, серед цих чинників слід віддати пріоритет тій духовно-культурній традиції, «в середині», а краще сказати «на вістрі» якої творить великий філософ. Але ні в якому разі не слід ігнорувати як конкретно-історичні особливості життєвого шляху автора у всій їх неповторності, так і події широкого соціально-історичного контексту, які вторгаються в життєвий шлях творчої особистості і жбуряють її долю у вирі Великої Історії з безцеремонністю урагану. Зрештою тексти, а отже і ідеї генія неможливо чітко відокремити від подій його життєвого шляху.

Тут доцільно звернутись до біографічного підходу. Якщо співставити «подію думки» з «подією життя» в контексті інтелектуальної біографії філософа, то, здається, нам можна закинути звинувачення в механістичному спрощенні філософування як високої подієвої практики.

Якщо відштовхнутись від вчення М. Бахтіна про «подію буття», вчення М. Гайдегера про подію як «позов (поклик) буття», вчення М. Мамардашвілі про «точковість буття», то подія філософування набуває як трансцендентального, так і екзистенційно-доленосного виміру. Глибокий аналіз цих вчень в контексті біографічного підходу знаходимо у праці Голубович [Голубович 2010]. Зокрема, для Бахтіна і Мамардашвілі думка – це вчинок у просторі культури, який вимагає зусилля у певному «точковому просторі» [Голубович 2010: 93]. Дуже важливим є не тільки інтелектуальний, але і етичний вимір цього зусилля. На наш погляд, як великі мислителі ХХ століття, так і сучасні дослідники надмірно акцентують увагу на внутрішньому, духовному вимірі події думки і ситуації думки. В результаті недооцінюється емпіричний простір життєвого шляху подієвця-мислителя, зокрема філософа. Наша позиція в цьому питанні більш емпірична і дещо «матеріалістична», якщо під матерією в цьому контексті розуміти «матерію» соціально-історичної реальності.

Голубович вважає, що у Мамардашвілі «“точкова” пізнавальна ситуація є самодостатньою, вилученою із жорстко заданих причинних зв'язків» [Голубович 2010: 95]. Ми дозволимо собі не погодитись з видатним грузинським філософом. Будь-яка ситуація: пізнавальна, політична, воєнна, хоч ситуація побутового плину життя, – не є самодостатньою і вилученою з причинних зв'язків. На наш погляд, якщо існує Бог, то тільки він, можливо, є самодостатнім. «Можливо», тому що навіть Бог для чогось створює Світ і Людину, що закидає сумнів в його самодостатності.

«Ситуація як смисло-часово-просторова дійсність уже несе в собі потенціал події (“обтяжена” нею). ...Ситуація, від самого початку несе в собі “інтригу події”, вона кидає виклик щодо її розуміння, вона не залишає нікого в дистанційованому, нейтральному стані» [Голубович 2010: 100]. Вірно. Але цей потенціал події не є суто інтелектуальним, суто духовним. Якщо взяти філософа, то інтригу події створюють не тільки особливості традиції, в яку він занурений, і не тільки суто інтелектуальні виклики ситуації філософування, в якій він знаходиться. Її створюють також соціально-політичні, воєнні, психологічні, побутові чинники життєвого шляху філософа. Всупереч думці деяких видатних дослідників (М. Мамардашвілі, Т. Ренча), ми вважаємо, що «події думки» ніколи не існують самі по собі.

Ми ризикуємо викликати на себе звинувачення від колег у вульгарному емпіризмі, у нерозумінні трансцендентальних засад філософської думки і взагалі у «дурному тоні», але ми вважаємо, що трансцендентальність філософського розуму надто перебільшена. Вона надає процесу розвитку філософії рис невластивої необхідності, які насправді йому не притаманні. «Трансцендентальна фактичність розуму апелює до цілей розуму, який покладає себе за будь-яких обставин, перевищуючи будь-які наявні умови існування. Трансцендентальність “ситуації розуму” повертає до умов, за яких виявляється сенс бути розумним, утримувати у собі гідність розумної істоти, залучає до простору, в якому розумність “знову являє себе”, а не від початку покладена. І ця ознака “ситуаційності розуму” – “знову проявляє себе, немовби вперше народжуватися” – також не емпірична, а трансцендентальна...» [Голубович 2010: 100–101].

Життєвий шлях філософа в його емпіричному вимірі, зо всіма його випадковостями, не менш значущий для формування і самого існування філософського вчення, ніж трансцендентальний вимір філософування. Ці випадковості можуть взагалі перешкодити самому виникненню тих чи інших вчень. З певним незадоволенням я спостерігаю в сучасній філософській спільноті ознаки деякої інтелектуальної зарозумілості. Ця зарозумілість має різноманітні прояви, але одним з найбільш яскравих є приховане або явне дистанціювання, аж до презирства, від політики і взагалі від соціальної активності. Зрозуміло, такий умонастрій притаманний не всім сучасним філософам, але він має місце. Як не дивно, але в цьому умонастрої філософ виявляється подібним до пересічного обивателя з його улюбленим гаслом: «ми люди маленькі, ми політикою не займаємося».

В філософії М. Гайдеггера поклик буття, який, власне, і створює подію, має метафізичну природу. Він волає з «глибини», або з «вершин» «справжнього буття». І він вимагає від людини стати тим, що вона є воістину. А можливо, що цей поклик лунає з полум'я вибухів, з бруду окопів, з перипетій дипломатичних перемовин, з будь-яких проявів політичної волі, навіть з цехів прихованих заводів, в яких виробляються дрони? За Гайдеггером, мабуть, ні, мабуть це сфера *Map*. Я думаю, що так, і завжди було так. *Дух буття віє де хоче*. Зневага до не тільки соціально-політичної,

зокрема воєнної події, але навіть до непомітного плину повсякденного життя є проявом тієї самої зарозумілості.

Висновок. Необхідність тих чи інших філософем в розвитку філософії не повинна затьмарювати нам очі. Не менш важливою є категорія можливості. Не тільки соціально-політичну історію, але і історію духовної культури слід розглядати як захоплюючу гру можливостей. Взагалі, чому ми впевнені, що існуюча історико-філософська традиція є єдино можливою? Не слід лякатись філософської фантазії: уявити, якою була б сучасна філософія, якби певні ідеї або методи не з'явилися, а замість них з'явилися б інші, або якщо б відомі нам ідеї з'явилися в іншому забарвленні.

В історії слід розрізнявати необхідне і випадкове – подієтмне і подієве. Це стосується не тільки соціальної історії, але і історії культури. Історія є гра можливостей, які переводяться в модус дійсності через події зусилля акторів. Саме завдяки цим зусиллям одне реалізується, інше – ні. Ми не зможемо адекватно зрозуміти смисл того, що реалізується, якщо будемо вважати його а рїогі необхідним. Такий підхід знецінить події зусилля. Це стосується не тільки соціальної історії, але й історії людського духа. Історію філософії слід розглядати не тільки в трансцендентальному вимірі чистих ідей. Їй слід надати екзистенційно-подієвого драматизму.

...Коли розсіявся світанковий туман вранці 20-го боедроміону першого року 75 олімпіади (у вересні 480 р. до н. е.), еллінські воїни напружено вдивлялися в громади персидського флоту. Гребці припали до весел, гопліти стискали списи. Відчайдушна рішучість ширяла над ними: вони були готові перемогти або вмерти. В той час у Саламінській протоці вирішувалась не тільки доля Еллади – вирішувалась доля Європи і доля європейської філософії.

Зараз вона вирішується на закривавленій землі України.

Список використаної літератури

- Геродот (1993) *Історія: в дев'яти книгах*, Київ, Наукова думка, 575 с.
- Голубович, І. В. (2008) *Біографія як соціокультурний феномен: методологія аналізу в гуманітарному знанні*, у: *Філософська думка*, № 4, сс. 122–135.
- Голубович, І. В. (2010) «Подія», «подорож» і «ситуація» думки: до питання про можливість біоконцептографії, у: *Філософська думка*, № 5, сс. 89–102.
- Єременко, О. М. (2005) *Історія як подієвість*, в 2-х т., т. 1, Луганськ, РВВ ЛАВС, 544 с.
- Крилова, А. М., Жиряков, О. Ю., Полякова, Л. І., Шкода, Н. А. (2017) *Використання метода альтернативної історії у британській історіографії Другої світової війни*, у: *Znanstvena misel journal*, № 11, Ljubljana, сс. 34–37.
- Платон (2024) *Апологія Сократа*, у: *Платон. Діалоги*, Харків, ФОЛІО, сс. 21–51.

- Платон (2005) *Бенкет*, Львів, видавництво Українського Католицького Університету.
- Поліщук, О. Л. (2016) *Альтернативна історія в новітньому літературному процесі*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спеціальність 10.01.06 «Теорія літератури», Миколаїв, 21 с.
- Пролєєв, С. (2002) *Мегарики*, у: *Філософський енциклопедичний словник*, Київ, Абрис, 742 с.
- Тит Лівій (2022) *Від заснування Міста*. Книги I–V, Київ, Laugus, 384 с.
- Ткаченко, Н. О. (2016) *Феномен альтернативної історії у сучасній історичній свідомості*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: спеціальність 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії», Одеса, 17 с.
- Яковенко, Н. М. (2002) *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII століть*, Київ, Критика, 416 с.
- Fogel, R. W. (1964) *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*, Baltimore, Johns Hopkins Press, 296 p.
- If it Had Happened Otherwise* (1931) Longmans, Green.
- Macksey, K. (2001) *Invasion: The Alternate History of the German invasion of England, July 1940*. World of Books USA.
- Macksey, K. (2000) *The Hitler Options Alternate Decisions of World War II*. Wrens Park, Hardcover.
- Rosenfeld, G. D. (2020) *From the archives: G. M. Trevelyan, Napoleon Bonaparte, and the first ever (?) alternate history essay contest. The counterfactual history reviews*. November 25.
- The Napoleon options: alternate decisions of the Napoleonic wars* (2000). Greenhill Books, Stackpole Books, London, Mechanicsburg, Pa.
- Whitehead, A. N. (1978) *Process and reality: an essay in cosmology*. 2nd edition, New York, Free Press, 413 p.

Oleksandr Yeremenko

OPTION OF ALTERNATIVE HISTORY OF PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF ALTERNATIVE MILITARY AND POLITICAL HISTORY

The article analyzes the alternative development of ancient Greek philosophy in relation to the alternative socio-political history of Ancient Greece. The purpose of the article is to show the dialectic of the necessary and accidental in the development of philosophical teachings. It is hypothesized that in the case of the conquest of Hellas by Xerxes during the Greco-Persian Wars, the Athenian school of philosophy would not have arisen, and therefore, the development of ancient Greek, and following it, all European philosophy would have followed a different path. Possible alternative versions of the life path of Socrates, Plato and Aristotle are shown. The depiction of the counterfactual course of events in the lives of prominent philosophers is carried out against the background of alternatives to the socio-political and military history of Ancient Greece in the V and IV centuries

BC. An intellectual situation is considered, in which the essential properties of ancient Greek classical philosophy would not have arisen: property, eidetism, the doctrine of being and essence. The thesis is substantiated that these essential possessions would have a different appearance, in particular, in the teachings of the Megara school. It is shown that the existential-dramatic nature of philosophizing, determined by the empiricism of the philosopher's life path, is no less important factor in the development of philosophical knowledge than the transcendental dimension of philosophical ideas.

Keywords: alternative history, counterfactual history, Greco-Persian wars, Socrates, Plato, Aristotle, Megarian school.

References

- Gerodot (1993) *Historiya v devyaty knigah* [History in nine books], Kyiv, Naukova dumka, 575 p.
- Golubovich, I. V. (2008) *Biografiya yak sociokulturny fenomen: metodologiya analizu v gumanitarnomu znanni* [Biography as a sociocultural phenomenon: methodology of analysis in humanitarian knowledge], in: *Filosofska dumka*, Kyiv, № 4, pp. 122–135.
- Golubovich, I. V. (2010) «Podiya», «podorozh» i «sytuatsiya» dumki: do pytannya pro mozhlivosti biokontseptografii [The «event», the «journey» and the «situation» of thought: to the question of the possibilities of bioconceptography], in: *Filosofska dumka*, Kyiv, № 5, pp. 89–102.
- Yeremko, O. M. (2005) *Historiya yak podijevist* [History as an event], v 2-h t., t. 1, Luhansk, RVV LAVS, 544 p.
- Krylova, A. M., Zhiryanov, O. Y., Polyakova, L. I., Shkoda, N. F. (2017) *Vykoristannya metoda alternativnoyi historiyi u britanskyi historiografii Drugoi svitovoyi viyny* [The use of the alternative history method in British historiography of the Second World War], in: *Znanstvena misel journal*, № 11, Ljubljana, pp. 34–37.
- Platon (2024) *Apologiya Socrata* [Apology of Socrates], in: *Platon. Dialogi*, Kharkiv, FOLIO, pp. 21–51.
- Platon (2005) *Benket* [Feast], Lviv, Publishing House of the Ukrainian Catholic University.
- Polischuk, O. L. (2016) *Alternatyvna historiya v novitnomu literaturnomu protsesi* [Alternative history in the latest literary process]: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovoogo stupenya kandydata filologichnyh nauk: spetsialnist 10.01.06 – “Teoria literatury”, Mykolaiv, 21 p.
- Proleyev, S. (2002) *Megaryki* [Megariks], in: *Filosofskii entsyklopedichnyi slovnyk*, Kyiv, Abris, 742 p.
- Tyt Livii (2022) *Vid zasnuvannia Mista. Knyhy I–V* [From the founding of the city. Books I–V], Kyiv, Laurus, 384 s.
- Tkachenko, N. O. (2016) *Fenomen alternatyvnoyi historiyi u suchasnyy historychnyy svidomosti* [The phenomenon of alternative history in modern historical consciousness]: avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovoogo

- stupenya kandydata filosofkyh nauk: spetsialnist 09.00.03 «Sotsialna filosofiya ta filosofiya histotyiy», Odesa, 17 p.
- Yakovenko, N. M. (2002) *Parallelnyi svit. Doslidzhenna z historiyi uyavlen ta idey v Ukrayini XVI–XVII stolit* [Parallel world. Studies on the history of representations and ideas in XVI–XVII centuries Ukraine], Kyiv, Krititsizm, 416 p.
- Fogel, R. W. (1964) *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*, Baltimore, Johns Hopkins Press, 296 p.
- If it Had Happened Otherwise* (1931) Longmans, Green.
- Macksey, K. (2001) *Invasion: The Alternate History of the German invasion of England, July 1940*. World of Books USA.
- Macksey, K. (2000) *The Hitler Options Alternate Decisions of World War II*. Wrens Park, Hardcover.
- Rosenfeld, G. D. (2020) *From the archives: G. M. Trevelyan, Napoleon Bonaparte, and the first ever (?) alternate history essay contest. The counterfactual history reviews*. November 25.
- The Napoleon options: alternate decisions of the Napoleonic wars* (2000). Greenhill Books, Stackpole Books, London, Mechanicsburg, Pa.
- Whitehead, A. N. (1978) *Process and reality: an essay in cosmology*, 2nd edition, New York, Free Press, 413 p.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024

Стаття прийнята 30.05.2024